

Е. В. О в ч и н н и к о в

«КУХОННА» КЕРАМІКА КАНІВСЬКОЇ ГРУПИ ЗАХІДНОГО ТРИПІЛЛЯ

У статті розглянуто «кухонний» посуд канівської групи Західного Трипілья та простежено його локально-хронологічні відмінності. Виявлено ознаки, за якими можна розподіляти наявні керамічні комплекси в часовому діапазоні кінця етапу В ІІ — другої половини С І.

К л ю ч о в і с л о в а: Західне Трипілья, канівська група, «Кухонна» кераміка, технологія, форма, орнамент.

Кераміка є найчисельнішим видом інвентарю серед решток матеріальної культури, починаючи з доби неоліту, і тому вона найкращим чином відбиває локально-хронологічні відмінності груп пам'яток та дає можливість прослідкувати їх генетичну приналежність. В ареалі Західного Трипілья, або західнотрипільської культури (ЗТК), такою «візитною карткою» є мальована кераміка. Ряд локально-хронологічних варіантів, які можна розглядати в межах ЗТК, виділені саме за результатами аналізу колекцій розписного посуду [Рижов, 1999; Ткачук, 2002; Овчинников, 2007; 2009].

Своєрідна кераміка з домішкою товчених черепашок у тісті — кераміка типу «Кукутень С» (за Г. Шмідтом [Schmidt, 1932]), або «кухонна», на перший погляд надає менше можливостей для якихось конкретних побудов або реконструкцій. Це спричинено як набагато меншою кількістю знахідок — вона становить 2—20 % у колекціях, — так і більшою сталістю характеристик «кухонного» посуду. Проте, він теж має свої відмінності, які залежать від регіону розповсюдження та хронологічних рамок.

Проблема появи «кухонного» посуду неодноразово розглядалася вченими [Мовша, 1961; 1981; 1998; 1998а; Даниленко, Шмаглій, 1972; Пала-

гута, 2001; Цвек, Рассамакин, 2001—2002 та ін.]. Незважаючи на достатню численну бібліографію питання, суперечки довкола атрибуції цієї групи не вщухають. Вона розглядається або як показник «степової експансії» [Дергачев, 2000], або, навпаки, підкреслюється можливість її зв'язку з ранньоземлеробським середовищем [Манзура, 2000]. Найбільш вірогідним уявляється зв'язок цієї кераміки зі скелянською культурою (за Ю.Я. Расамакіним), а її розвиток у Трипільлі достатньо тривалий час відбувається паралельно з еволюцією інших гончарних технологій [Палагута, 2001].

На час існування канівських пам'яток «кухонна кераміка» є невід'ємною частиною керамічних комплексів. У різних об'єктах вона представлена приблизно 7—13 % від усієї кількості посуду. Найбільший відсоток вона складає у закритому комплексі «гончарна піч» хут. Незаможник — 20 %, а найменший дала напівземлянка у Вільшані І — 2,6 %. Отже, розглянемо технологічні, морфологічні і стилістичні особливості цієї групи посуду у канівському локальному варіанті ЗТК.

Технологія виготовлення. Основу керамічного тіста виробів складають зазвичай озалізовані глини («рябі»), інші подібні сорти глин. Дуже рідко використовується біла глина. За складом домішок у керамічних масах технологія виготовлення розподіляється на дві різновиди — з подрібненою черепашкою та жорствою. Застосування подрібненої черепашки річкових молюсків широко розповсюджене й характерне для усіх пам'яток регіону. Розміри шматочків залежать від розмірів посудин: дрібно-товчені характерні для невеликих горщиків, потовчені більш великими крихтами — для товстостінних із діаметром вінця більше ніж 40 см. Керамічні маси з домішкою жорстви, слюди, які є характерною ознакою володимирівсько-томашовських виробів,

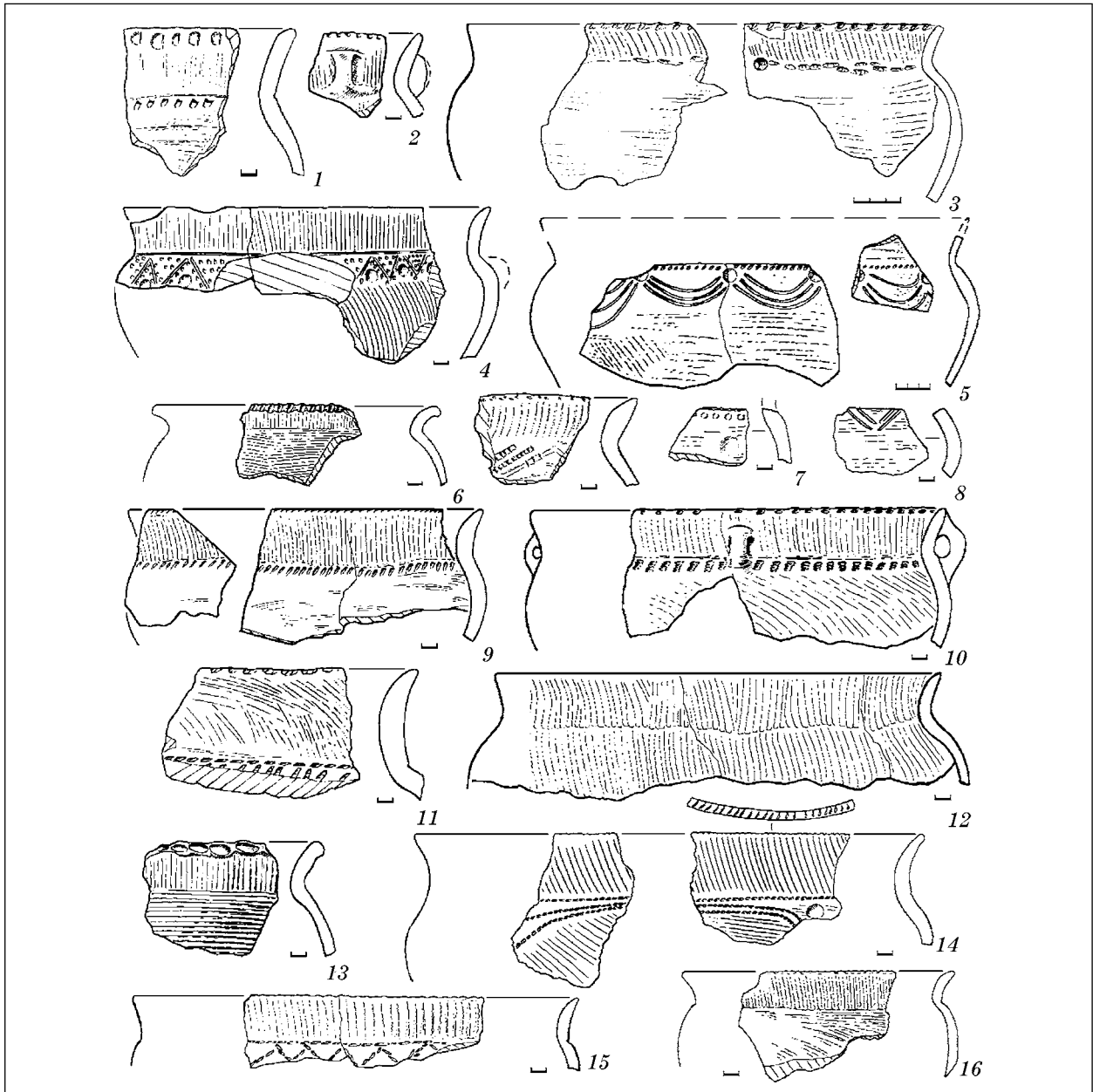

Рис. 1. «Кухонна» кераміка: Валява

для канівської «кухонної» кераміки практично невідомі, за виключенням Хлестунівки та Пекарів II, де вони представлені поодинокими екземплярами. Канівській кераміці не притаманні також домішки піску, кровавику, шамоту, які використовуються у «кухонному» посуді з коломийщинських пам'яток (Ігнатенкова Гора). Рідкісні випадки, коли в глиняну масу крім черепашки добавлено частинки рослин (черепок пористий).

Випалення виробів, здебільшого рівномірне, відбувалося у відновлювальному режимі, за рахунок чого черепок на зламі набувало різних відтінків сірого кольору. Відновлювальне середовище забезпечує можливість випалу посудин при невисоких температурах, коли при взаємодії вуглецю та заліза окис останнього перетворюється у закис, а відкладення в порах вільного вуглецю ущільнює та зміцнює поверхню виробів [Сайко, 1984,

с. 148]. Але на певних пам'ятках, розташованих здебільшого в районі Канева (Пекарі II, Канів-Костянецький Яр та ін.), часто спостерігається нерівномірне випалення кераміки з порушенням умов відновлювального середовища. Колір виробів має різні відтінки цегляного, сіро-коричнюватого, чорного тонів. Відчутно погіршуються і якісні показники, черепок стає крихким, посудини інколи розпадаються в місцях стиків окремих частин. Знахідки останніх, до речі, вказують, що формування посудин здійснювалося в техніці кільцевого наліпу. При цьому на заготовку дна послідовно нарошувалися кільця з глиняних стрічок різного діаметру в залежності від параметрів посудини, але однакової ширини — 5—6 см.

Стан керамічних знахідок обумовлений порушенням технології виготовлення виробів, і, у першу чергу, — умов випалення. Подібні

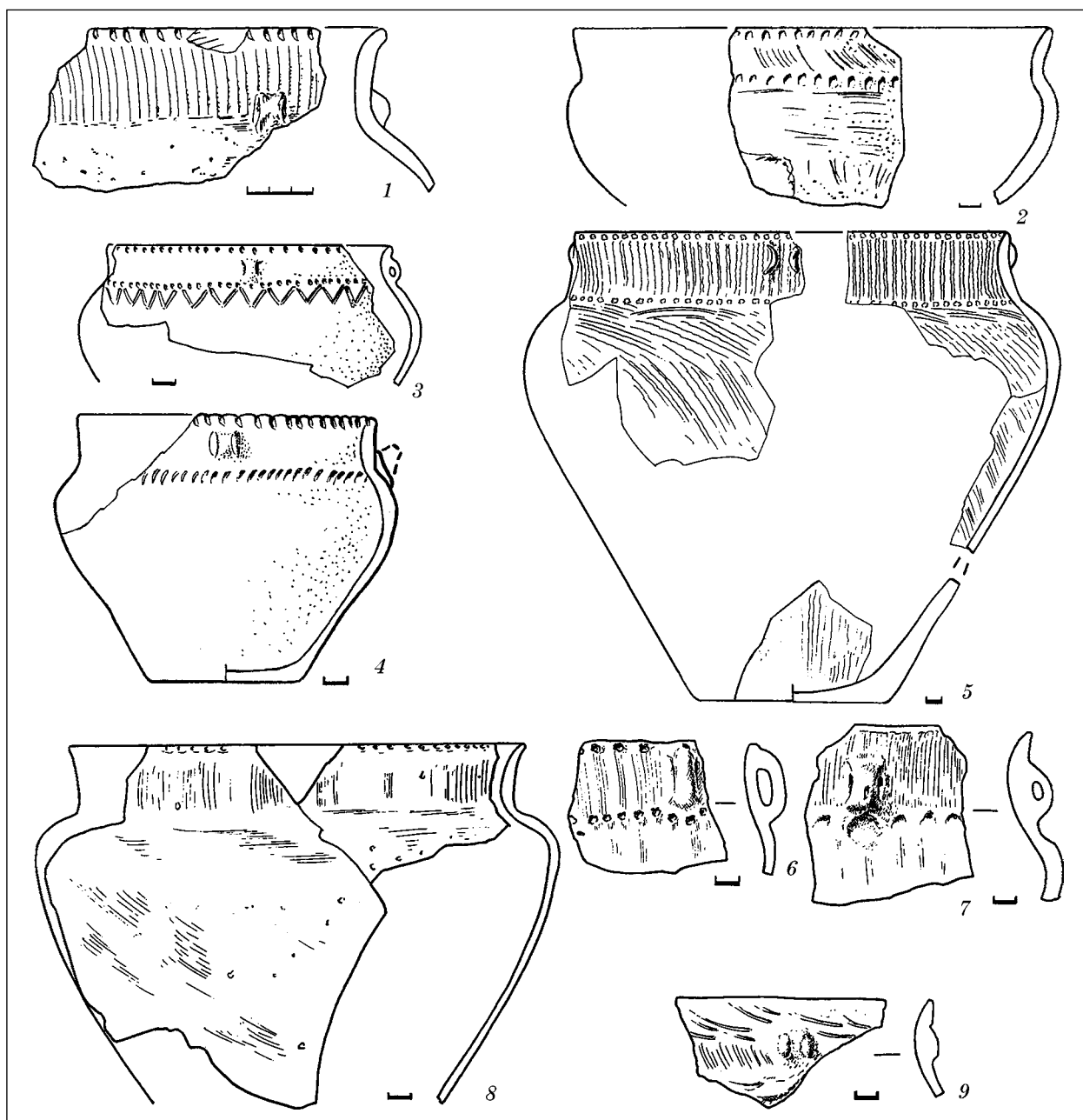

Рис. 2. «Кухонна» кераміка: 1 — Квитки I; 2 — Городище Вільшанське 2; 3—9 — хут. Незаможник

вироби можна вважати низькоякісними, такими, що не були розраховані на довготривале використання. Аналогічні спостереження були зроблені на розписному посуді з тих самих пам'яток, що дає підґрунтя пояснювати появу великої кількості такої кераміки критичним станом у керамічному виробництві на певних (пізніх) фазах існування канівської групи.

Характерним прийомом обробки «кухонних» горщиків було вирівнювання та загладжування поверхні зубчастим інструментом, внаслідок чого вона вкривалася т. зв. розчосами. Г.Ф. Коробкова експериментально встановлено, що вживання останнього давало змогу рівномірно розподіляти шар глиняної маси з великою домішкою спіснювача по поверхні посудини, оскільки зайва глина вільно проходила між зубцями шпате-

ля [Семенов, Коробкова, 1983, с. 221]. По вінчику «розчоси» йдуть вертикально чи трохи навкоси, по тулубу — вертикально, горизонтально, або косо. В окремих випадках ретельно виконані глибокі «розчоси» є єдиним, але доволі яскравим прийомом орнаментативної роботи. Іноді горизонтальні «розчоси» наносять і на внутрішню сторону вінчика. Проте, у Вільшані I маємо випадок ретельного згладжування поверхні без розчосів і навіть її лошіння. Останній прийом досить часто використовувався на «кухонному» посуді томашівських пам'яток (Зелена Діброва).

Морфологія та декорування. За формою «кухонний» посуд розподіляється на три типи — горщики, миски, мініатюрні посудинки.

Горщики кількісно переважають або взагалі є єдиною формою, яка репрезентує посудини-

ни цієї групи в окремих колекціях (рис. 1—9). Це середні ($D_{\text{вінця}} 25\text{—}27\text{ см}$) та маленькі ($D_{\text{вінця}} 10\text{—}16\text{ см}$) за розмірами посудини з плавним профілем. Великих, з діаметром вінця більшим за 30 см, дуже мало. Форма досить стала — широке горло, опуклі плічка, нешироке дно ($D < 1/2 D_{\text{вінця}}$). Посудини трохи приземкуваті, H тулубу завжди менша за D плічок, але ніколи не менша ніж $2/3 D_{\text{плічок}}$. Коливаються лише нахил вінців — від сильно відігнутих назовні до майже вертикального, та форма плічок — досить крутих до слабопрофільованих. Винятком є горщик із Вільшани I з підкресленою шийкою вінця та гостроріберними плічками (рис. 7). Але, загалом, крайні відхилення від середніх параметрів досить рідкісні й не відбиваються істотно на загальній формі посудин. Те ж саме стосується й висоти вінця. Поодиноким є фрагмент денця горщика на чотирьох ніжках (Канів-Новоселиця I).

Більш чітко видозмінення певних сталих форм простежуються у наліпних деталях (рис. 1—9). Широко розповсюджені невеликі ручки з горизонтальним отвором, розташовані на шийках вінця. Рідше зустрічаються псевдоручки — аналогічні за формою, але без отвору. Маленькі округлі горбочки зустрічаються по два і, рідше — по три. Вони присутні на плічках посудин. Інші форми рельєфних деталей — у вигляді різок, голівок бовинів-овидів, або горизонтальних ручок, дуже рідкісні.

Парні рельєфні наліпи у вигляді серпоподібних дуг або вертикальних валиків, які нагадують астрагал, наліплювалися посередині висоти вінця (рис. 2, 1, 4, 5, 9; 3, 9, 14, 15). Останні привертають особливу увагу, тому що характерні лише для певного кола пам'яток, які ми відносимо до другої фази існування канівської групи (хут. Незаможник, Городище Вільшанське II та ін.).

Яскравою ознакою горщиків із більш пізніх поселень є вертикальні стовпчикоподібні наліпи з плоским або чахоподібним наверхшам (рис. 4, 4; 5, 2; 6, 4, 5; 8, 7, 9, 10, 12, 13; 9, 1 (?), 4—9). Відомі два випадки, коли «ранні» та «пізні» форми наліпів співіснують у одному комплексі. Це простежено на поселеннях Канів-Новоселиця I і Вільшана I. На горщику з останньої присутній плоский підпрямокутний наліп із трохи виступаючими вертикальними бортиками, що нагадує астрагалоподібні наліпи (рис. 6, 8). Натомість з'являються виступаючі наліпи у вигляді чаші, або стовпчика із чахоподібним наверхшам. Ймовірно, що в даному випадку маємо приклад деградації окремих

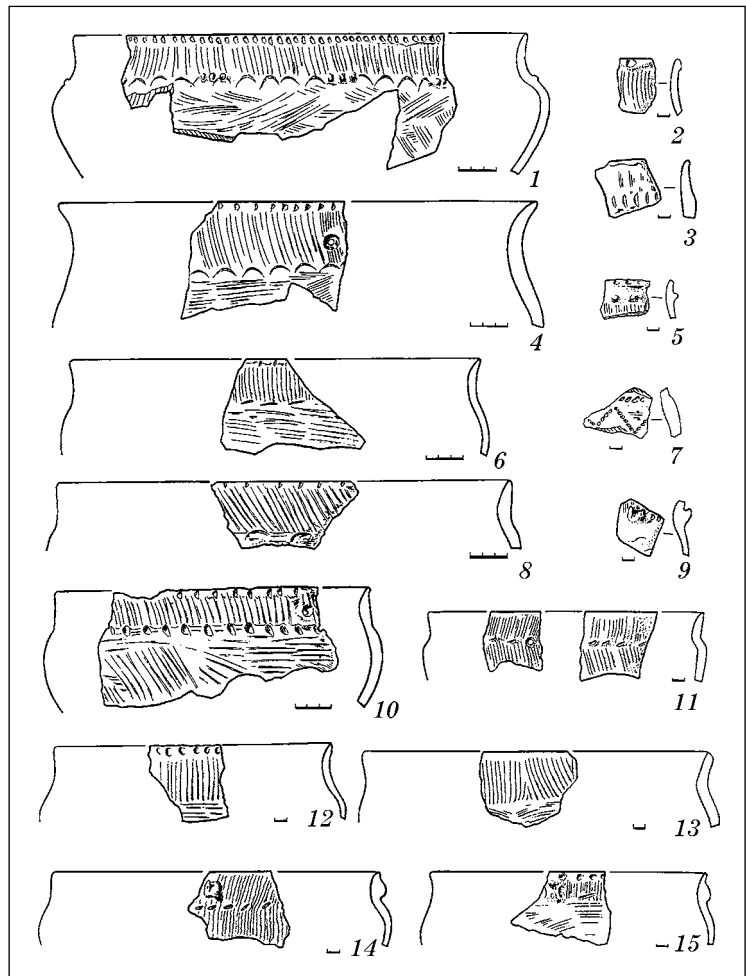

Рис. 3. «Кухонна» кераміка: Канів-вул. Гагаріна

декоративних деталей та зміну, якщо можна так висловитися відносно первісної епохи, естетичних уподобань населення того часу.

Єдиним за своєю оригінальністю, що не має аналогій, є уламок вінця великого горщика, з наліпом у вигляді мініатюрної посудинки цього ж типу — «кухонного» горщика (рис. 5, 3). Мініатюрна копія розташована над шийкою вінця і прикріплена денцем до великої посудини. Незважаючи на маленький розмір копії, у ній додержані усі пропорції оригіналу. Посудинка-наліп також має вінця, плічка, невелику порожнину всередині й навіть невеличкий наліпний декоративний виступ. Знахідка цього фрагменту, на нашу думку, ще раз вказує на те, що мініатюрні керамічні вироби являють собою не посуд маленького розміру, а саме його копії-моделі і є, очевидно, предметами культури.

На важливу роль у господарстві «кухонних» горщиків вказують маленькі отвори, які просвердлені у стінках розбитих посудин (рис. 1, 3; 3, 4, 10, 11; 8, 1). Через них окремі частини могли скріплюватися мотузочкою, завдяки чому відремонтовані посудини були придатні тримати якщо не рідину, то хоча б сухе збіжжя. Цього ніколи не спостерігається на посудинах інших груп — розписних або сіролошених.

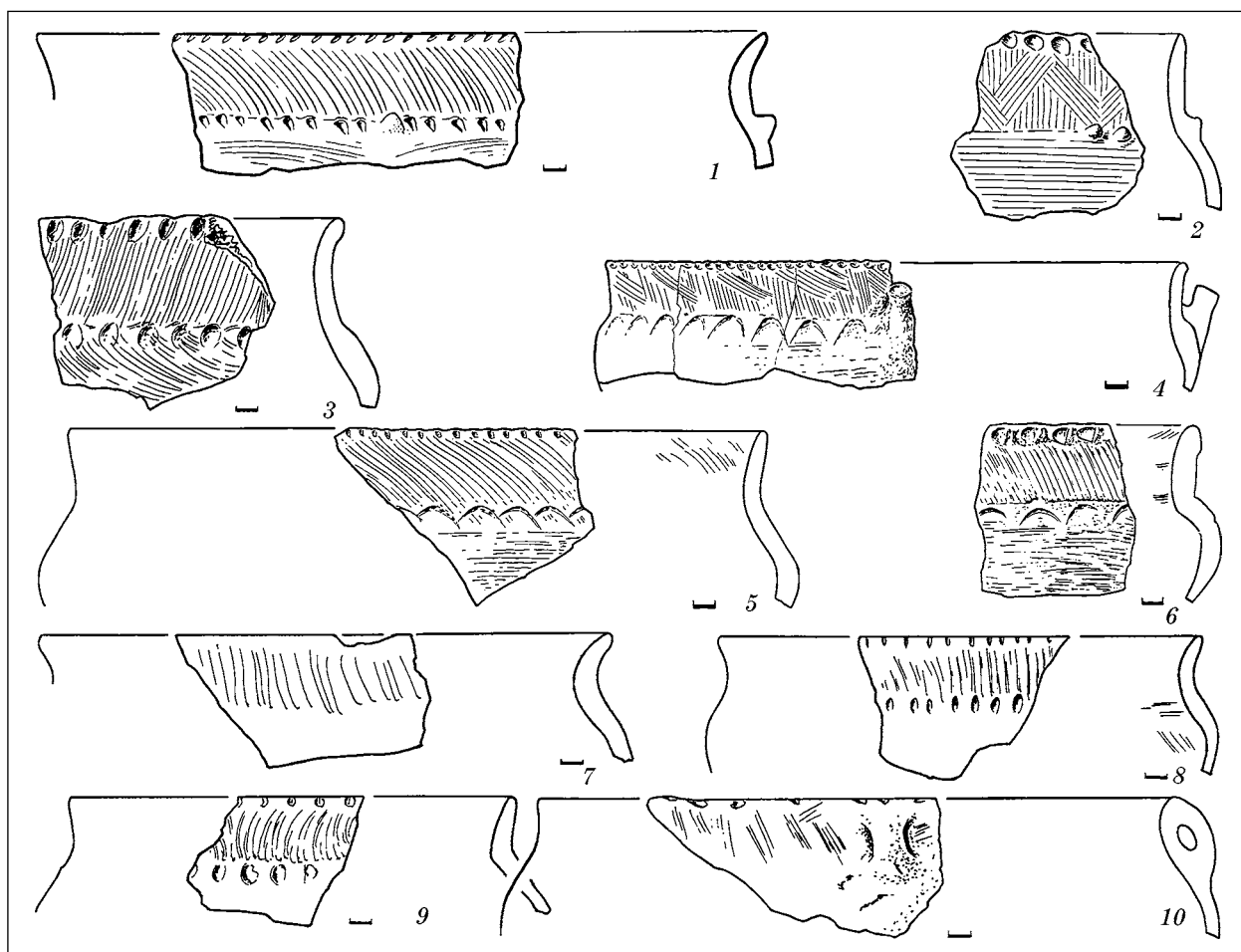

Рис. 4. «Кухонна» кераміка: Канів-Новоселиця I

Орнаментовані горщики зазвичай або двома рядами наколів, насічок, різноманітних відбитків — по краю вінець і під шийкою, або одним — тільки по краю вінців. Форма заглиблень декору залежала, насамперед, від форми робочого краю орнаменту — у вигляді трубочки, з округлим, трикутним, загостреним кінцем тощо. Розповсюдженим типом оформлення горщиків на поселеннях Канівщини стає горизонтальний ряд вдавлень зубчастого штампу, зробленого на черепашці *улію*, що йде під шийкою вінця (рис. 3, 1, 4, 8; 4, 4—6). Подібна орнаментация відома серед «кухонного» посуду етапу В II Володимирівка, Коломийщина II [Пассек, 1949] і має широке коло аналогій у керамічних комплексах середньодніпровських поселень етапу С I, повністю зникаючи з інших регіонів [Пассек, 1949; Круц, 1977; Рижов, 1993; 2000]. Іноді, як вже йшлося вище, горщики не мали орнаментации, а вкривалися лише «розкосами».

Рідко зустрічаються парні округлі неглибокі заглиблення над плічками, відтиснуті пальцем. На горщиках із більшості канівських поселень також дуже рідкісним є візерунок із заглиблених ліній — зигзагоподібна прокреслена лінія, що оперізує горщик по плічках, лінії, які утворюють фестони і т. ін. Поодинокими є випадки орнаментации посуду відбитками

шнура. Виключенням на цьому тлі виглядає набір різноманітних елементів декору, застосованих для посудин із Валяви (рис. 1). По краю вінця зроблені насічки, наколи, відбитки мотузки, намотаної на паличку, відбитки пальця з нігтем, защепа, а під шийкою вінця й по плічках маємо шнуровий орнамент у сполученні з пальцевими відтисками утворюють шеврон, відбитки шнура у сполученні з «гусеничкою», наколи гострою і тупою паличкою, а також трубочкою, візерунки у вигляді фестонів у сполученні з пальцевими відтисками, трикутники прокреслені із заповненням ямками, відбитками шнура у вигляді трикутника, поверненого вершиною донизу, відбитки багатозубчастого штампу тощо.

Миски серед «кухонної» кераміки зустрічаються дуже рідко і зазвичай у вигляді поодиноких фрагментів. Але в Пекарях II вони складають близько 1,5 % (рис. 8, 1—5). Представлені вони, здебільшого, двома підтипами — конічної та напівсферичної форми. Вінця останніх зустрічаються як відхилені назовні, так і всередину. У Пекарях II відома синкретична форма — конічна, але із заокругленими вінцями (рис. 8, 5). Великі вироби зазвичай оздоблювали невеликими петельчастими ручками, які йдуть у один—два ряди із зовнішнього боку по-

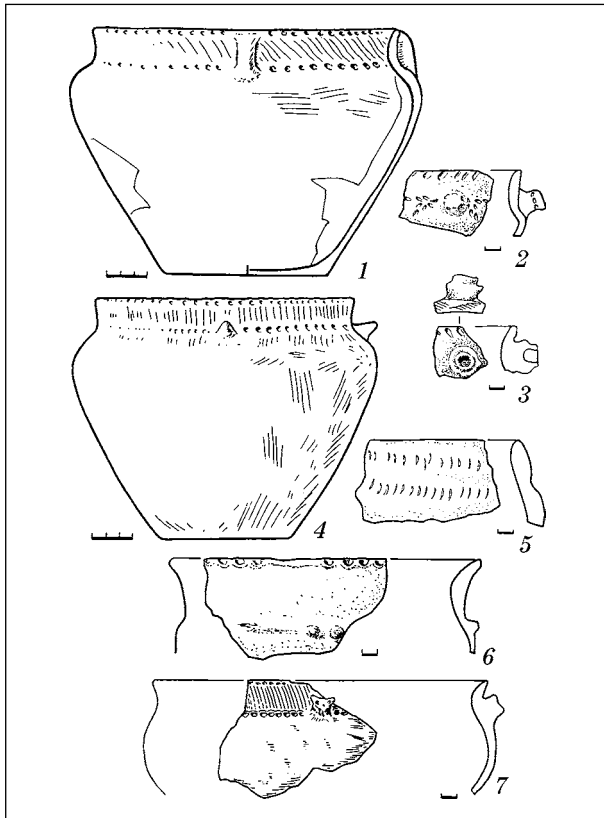

Рис. 5. «Кухонна» кераміка: Канів-Новоселиця I

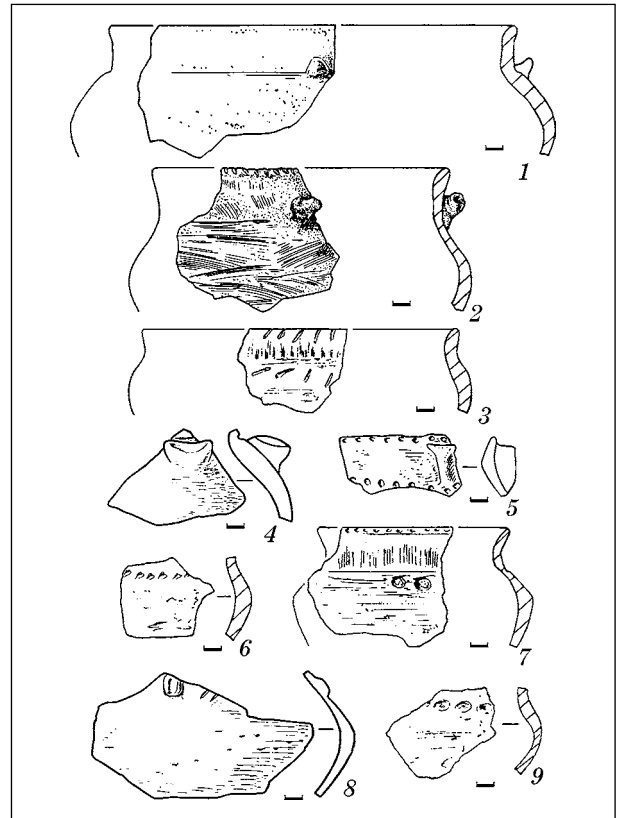

Рис. 6. «Кухонна» кераміка: Вільшана I

судини. Миски не орнаментовані, мають ретельно вигладжену внутрішню поверхню.

До мініатюрної кераміки належать дві копії «кухонних» горщиків із Пекарів II. Технологія їх виготовлення та морфологічні параметри повністю відповідають характеристикам оригіналів (рис. 8, 14, 15).

Ми вже не раз підкреслювали абсолютну самотність канівської групи пам'яток, яка існує в Нижньому Пороссі з останньої чверті етапу В II до рубежу етапів С I/С II включно. Це підтверджується результатами аналізу всіх доступних категорій артефактів і, у першу чергу, розписної кераміки [Овчинников, 2007; 2009; 2010]. Проте, на сьогодні канівський локально-хронологічний варіант (локальна група) ЗТК все ще залишається дискусійною темою для деяких дослідників, у чиїх працях або зовсім виключається його існування, а пам'ятки розглядаються в рамках володимирівсько-томашівського угруповання [Рижов, 1993; 1999], або кардинально зрушуються його хронологічні межі [Круц, 2008, с. 229—230, 237—238, табл. 4]. Отже, коротко охарактеризуємо володими-

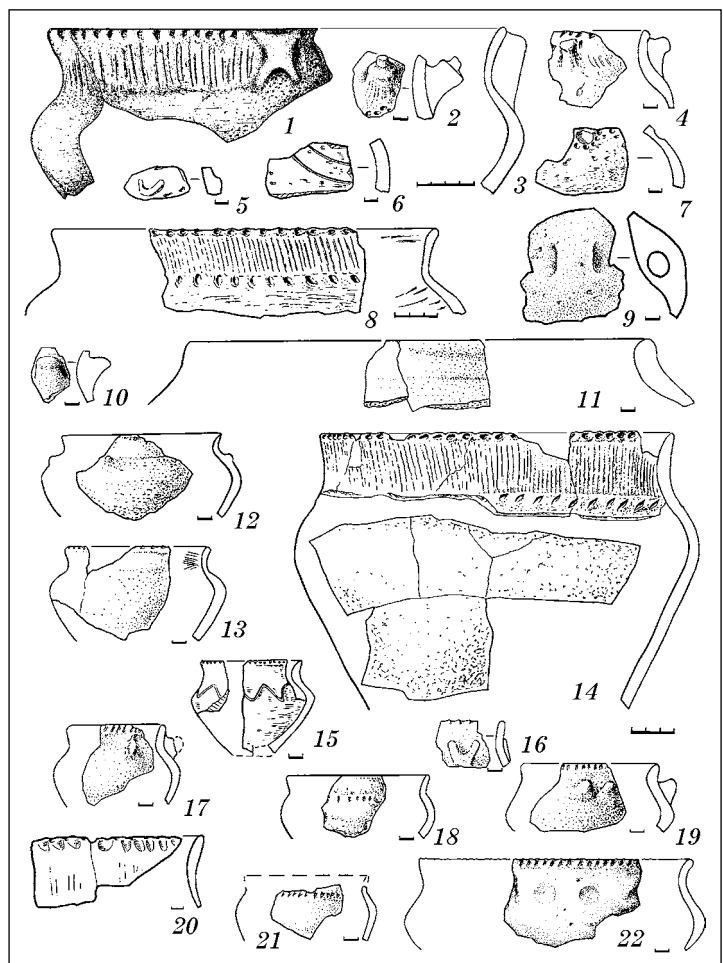

Рис. 7. «Кухонна» кераміка: Пекарі II

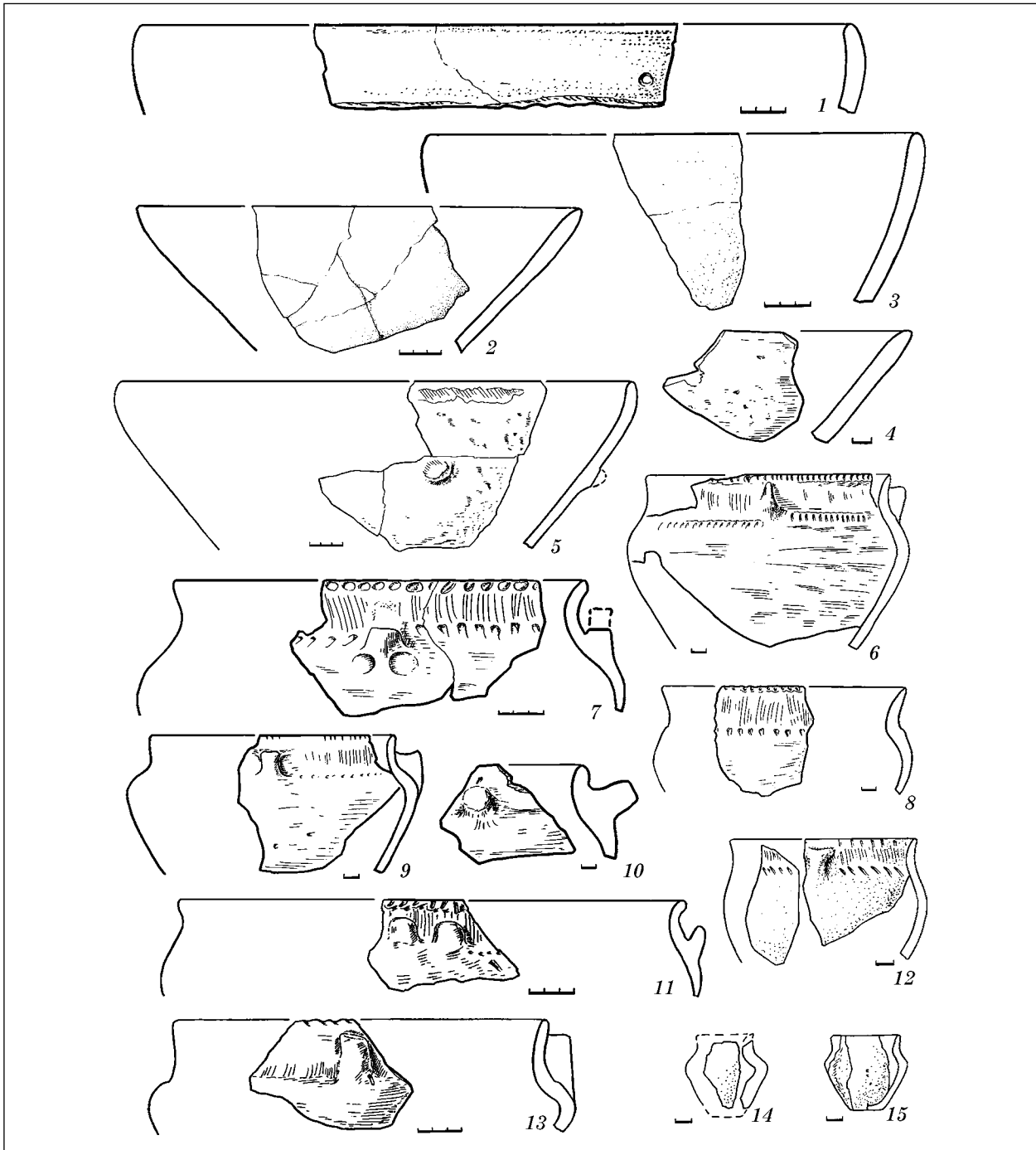

Рис. 8. «Кухонна» кераміка: Пекарі ІІ

рівсько-томахівську «кухонну» кераміку (за даними С.М. Рижова) і спробуємо виявити розбіжності для канівських і володимирівсько-томахівських пам'яток ЗТК та синхронізувати певні колекції.

«Кухонна» кераміка володимирівсько-томахівського варіанту ЗТК вироблена переважно з каолінових глин або суміші цих глин із озалізненими глинами. Лише 1/3 посуду виліплена з озалізнених глин (володимирівська фаза: [Рижов, 1999, с. 28]. Співвідношення «білоглиняних» та «червоноглиняних» мас вирівнюється у небелівських фазах [Рижов, 1999, с. 34]. У тома-

хівських фазах кількісні показники по глинам відомі для окремих пам'яток, які вказують на поступове збільшення відсотку посудин із «червоноглиняних» мас — до 2/3 виробів [Круц и др., 2005, с. 59; Рижов, 2008, с. 134]. Хоча більш вірогідним уявляється використання тут сумішей «білих» і озалізнених глин.

Товчена черепашка в якості спіснювача переважає лише у володимирівській фазі — близько 60 %, а для 30—35 % виробів застосовуються різні види жорстви. У небелівських фазах посуд із черепашкою складає вже 50 %. У томахівських фазах відсоток виробів із жорствою

перебільшує іноді 80 % і лише близько 20 % (у Тальянках — 13 %) складають посудини з товченою черепашкою. Набагато меншою є частина виробів із вапняком, різними шамотами, але вони присутні у всіх фазах [Рижов, 1999, с. 28, 34, 41—42; 2008, с. 134—135]. На нашу думку, визначені тенденції вказують на поступове зближення двох основних технологій виготовлення посуду — розписного і «кухонного». Про це може свідчити й зміна режиму випалу в Тальянках із відновлювального на оксидаційний для 2/3 «кухонної» кераміки [Рижов, 2008, с. 136—137].

За формою також виділяють два основних типи — горщики та миски. Проте, мініатюрні вироби, які можна було б віднести до «кухонної» кераміки, у володимирівсько-томашівських комплексах невідомі [Рижов, 1999, с. 216].

Горщики кількісно переважають, причому володимирівсько-томашівські комплекси відрізняються різноманітністю форм — виділяють до 7 підтипів та їхні варіанти [Рижов, 1999, с. 28, 34, 41—42]. Вони оздоблювалися різноманітними наліпними деталями — конічною, округлої форми, ручками-вухками, букраніями, тощо. Чітко фіксується у часі заміна парних серпоподібних наліпів на стовпчикоподібні (друга чверть етапу С I).

Загальна тенденція у декоруванні «кухонного» посуду — спрощення прийомів оформлення поверхні, простежується й у володимирівсько-томашівських виробках. Поступово зникає розмаїття заглиблених візерунків («шеvron», «фестони», трикутники, відбитки шнура тощо), типове для пам'яток другої половини етапу В II. Для горщиків другої половини С I характерні лише дві лінії наколів — по зрізу вінця й під шийкою. Проте значна кількість горщиків пізніх томашівських фаз не орнаментувалися зовсім. Добре заглажена поверхня характерна вже для 1/3 виробів із найбільш ранніх володимирівських пам'яток. Ця тенденція посилюється в подальшому на небелівських і томашівських фазах. «Розчосами» на пізніх томашівських поселеннях вкрито менше 1/3 посудин [Рижов, 1999, с. 28, 34, 42].

Миски завжди дуже рідкісні. На всіх поселеннях небелівських фаз відомі лише кілька екземплярів [Рижов, 1993, с. 103]. У пам'ятках томашівських фаз їх кількість збільшується. Наприклад, у Тальянках миски становлять 1,4 % від всього «кухонного» посуду [Рижов, 2008, с. 137].

Таким чином, маємо параметри, за якими вироби канівського варіанту відмінні від сусіднього володимирівсько-томашівського угруповання ЗТК. Канівський «кухонний» посуд відрізняється сталістю техніко-технологічних характеристик і одноманітністю форм. Унікальні мініатюрні копії «кухонних» горщиків вказують на певне семантичне навантаження, яке закладене в цій групі керамічних ви-

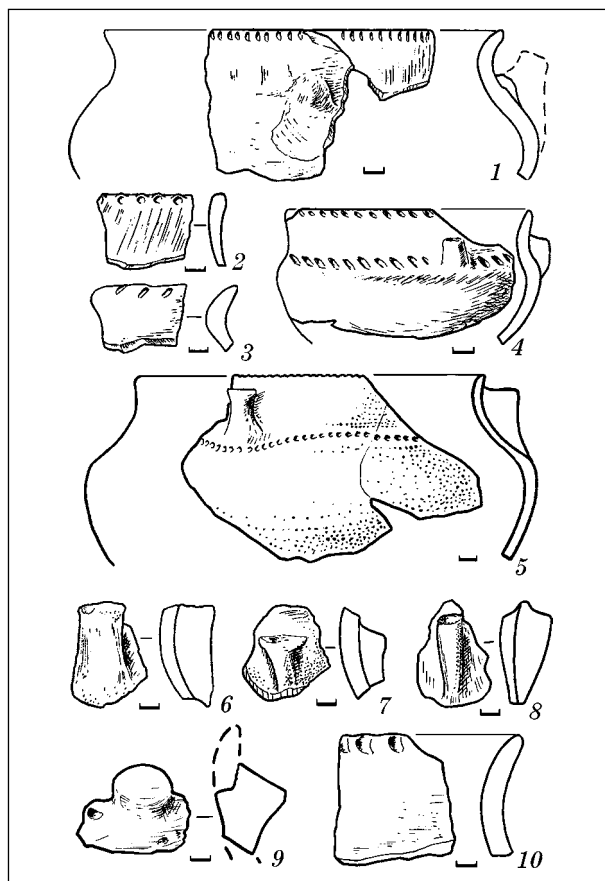

Рис. 9. «Кухонна» кераміка: 1—3 — Хлистунівка; 4 — Хатище; 5 — Канів-Костянецький Яр; 6—10 — Грищенці I

робів. У свою чергу, поодинокі зразки з відмінними характеристиками, які знайдені на окремих пам'ятках (Вільшана I, Хлистуївка), відображають зміни в технології сировини та оформленні поверхні, що відбуваються у володимирівсько-томашівському варіанті. У канівських комплексах вони є або імпортом, або з'являються внаслідок технологічних запозичень.

Часові межі існування розглянутих комплексів чітко визначаються за певними ознаками. Це, у першу чергу, набори декоративних елементів, за якими можна синхронізувати колекції з канівських пам'яток із відповідними фазами володимирівсько-томашівського варіанту: Валява-Володимирівська — перша небелівська фаза; хут. Незаможник, Городище Вільшанське II та ін. — друга небелівська, перша томашівська фази; Канів-Новоселиця I, Вільшана I — друга томашівська фаза; Пекарі II та ін. — третя, четверта томашівські фази.

Отже, на такому досить обмеженому в інформативному сенсі матеріалі, як «кухонна» кераміка, у загальних рисах визначаються часові межі співіснування розглянутих керамічних комплексів — кінець етапу В II — друга половина етапу С I та простежується оригінальність виробів канівського локального варіанту ЗТК.

Даниленко В.М., Шмаглій М.М. Про один поворотний момент в історії енеолітичного населення Південної Європи // Археологія. — 1972. — № 6. — С. 3—19.

Дергачев В.А. Два етюда в захисту міграційної концепції // Stratum plus. — 2000. — № 2. — С. 188—236.

Круц В.А. Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья. — К., 1977.

Круц В.А., Корвин-Пиотровский А.Г., Рыжов С.Н. Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. — К., 2001.

Круц В.А., Корвин-Пиотровский А.Г., Рыжов С.Н. и др. Исследование поселений-гигантов трипольской культуры в 2004—2005 гг. — К., 2005.

Манзура И.В. Владеющие скипетрами // Stratum plus. — 2000. — № 2. — С. 237—295.

Мовша Т.Г. О связях племен трипольской культуры со степными племенами медного века // СА. — 1961. — № 2. — С. 186—199.

Мовша Т.Г. Проблемы связей Триполья-Кукутени с племенами культур степного ареала // Studia Praehistorica. — Sofia, 1981. — 5—6. — С. 61—73.

Мовша Т.Г. Взаємодія трипільського населення Середньої Наддніпряниці з носіями степових культур // Переяславська земля і світ людини: Матеріали конф. — Київ; Переяслав-Хмельницький, 1998. — С. 31—35.

Мовша Т.Г. Зв'язки Трипільля-Кукутені зі степовими енеолітичними культурами: До проблеми індоєвропейської Європи // ЗНТШ. — 1998а. — Т. ССXXXV. — С. 111—153.

Овчинников Е.В. Трипільське населення Нижнього Поросся (етапи В II — С I): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 2007.

Овчинников Э.В. Расписная керамика каневской группы «Западного Триполья» (по материалам поселения хут. Незаможник) // Колекції Наукових фондів Інституту археології НАН України. Матеріали та дослідження. — К., 2010. — С. 18—26 (АДІУ. — Вып. 3).

Овчинников Э.В. Расписная керамика каневской группы Кукутень—Триполья // Раннеземлеробські культури Буго-Дніпровського межиріччя: проблеми, дослідження: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (23—24 липня 2009 р., м. Умань). — Умань, 2009. — С. 33—49.

Палагута И.В. Керамика типа «Кукутени С»: проблема происхождения и дальнейшие метаморфозы // Трипільський світ та його сусіди: Тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф. (20—25 серпня 2001 р., м. Збараж). — Збараж, 2001. — С. 37—38.

Пассек Т.С. Периодизация трипольских поселений (III—II тысячелетия до н. э.). — М., 1949 (МИА. — № 10).

Рыжов С.М. Небелівська група пам'яток трипільської культури // Археологія. — 1993. — № 3. — С. 101—114.

Рыжов С.М. Кераміка поселень трипільської культури Буго-Дніпровського межиріччя як історичне джерело: Дис. ... канд. іст. наук / НА ІА НАН України. — К., 1999. — Ф. е. № 12.

Рыжов С.Н. Кухонная керамика трипольского поселения у с. Тальянки // Трипольская культура в Украине. Поселение-гигант Тальянки. — К., 2008. — С. 132—139.

Сайко Э.В. Техническая организация керамического производства раннеземледельческих культур // Studia Praehistorica. — София, 1984. — Вып. 7. — С. 131—152.

Семенов С.А., Коробкова Г.Ф. Технология древнейших производств. — Л., 1983.

Цвек Е.В., Рассмакин Ю.Я. Поселение восточнотрипольской культуры Мирополье и проблема относительной хронологии памятников типа Средний Стог 2 // Stratum plus. — 2001—2002. — № 2. — С. 218—245.

Schmidt H. Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalte Keramik von der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit. — Berlin; Leipzig, 1932.

Э. В. Овчинников

«КУХОННАЯ» КЕРАМИКА КАНЕВСКОЙ ГРУППЫ ЗАПАДНОГО ТРИПОЛЬЯ

Керамика с примесью толченой раковины в тесте, т.н. «кухонная», является неотъемлемой частью керамических комплексов каневской группы. Несмотря на меньшую, сравнительно с расписной посудой, информативность, «кухонная» посуда в зависимости от региона и времени ее существования также имеет четкие отличия. Каневскую «кухонную» керамику отличает устойчивость технологии сырья. Максимально используется в качестве отощителя толченая раковина и в единичных случаях — дрсва или песок. Традиционным остается оформление поверхности горшков полосчатым сглаживанием («фасчесами»). Формы сосудов однообразны: горшки, миски конические и полусферические. Лишь в поздних комплексах появляется форма миски, сочетающая усеченный конус и полусферу. Уникальными являются миниатюрные копии «кухонных» горшков. По изменениям в элементах декора (орнамент, выступающие наклепные детали) можно синхронизировать комплексы каневской «кухонной» керамики с аналогичной керамикой владимировско-томашовского варианта Западного Триполья во временном диапазоне конец этапа В II — вторая половина С I.

E. V. Ovchinnikov

«KITCHEN» POTTERY IN KANIV GROUP OF WEST TRYPILLYA CULTURE

So-called «kitchen» pottery contains pounded shells in its batter; and it could be placed among immanent traits within pottery assemblages attributed to Kaniv group. These ceramics are usually thought to be less informative than painted ones, but, on the other hand, they also have some distinct regional and chronological difference. Raw material technology is the stable feature of the wares in question. The pounded shells were absolutely predominant and preferable nonplastic; gritty debris or sand served as facultative leaning agents, and tradition of making striped design (or «combing») on a pot was still very strong. As a rule, vessels from the sites are similar, i. e. pot, cone-shaped or hemispherical dishes. Particular form of a dish combining truncated cone and hemisphere only occurs in the latest contexts. Some miniature replicas of «kitchen» pot are unique too. According to changes in ornamentation patterns (decoration, attached prominent parts) it is possible to synchronize «kitchen» pottery assemblages in Kaniv group to analogous ceramics in Volodymyrivka — Tomashivka variant of West Trypillya culture in the range from the end of Trypillya B II to the 2nd half of Trypillya C I.